

Adjö, herr

UD:s mörkläggnings framstår som ett mo

I den omfattande dokument-samlingen om Raoul Wallenberg har hans halvbror, Guy von Dardel, nyligen gått igenom materialet från åren 1944-45. Dokumenten visar att svenska UD omedelbart underrättades om att Sovjet tagit hand om Raoul Wallenberg men att det dröjde mer än tre månader innan man gjorde en officiell framställan om saken.

När sovjetiska trupper gjorde sin framryckning mot Budapest i andra världskrigets slutskede avbröts den svenska Budapestbeskickningens möjligheter att kommunicera med UD i Stockholm. Budapestlegationens tjänstemän var sedan tidigt i januari 1945 utspridda på olika gömställen i staden. Först i slutet av mars fick minister Staffan Söderblom - Sveriges ombud i Moskva - besked från sin kollega i Bukarest att legationens personalen lyckats ta sig till en gränsstation mellan Ungern och Rumänien. Den ende som inte fanns med bland dem var Raoul Wallenberg.

SÖDERBLOMS ROLL under dessa första veckor har i efterhand ifrågasatts. En del av skulden till den långvariga ovissheten om Wallenbergs öde har lagts på honom. Men dokumenten tyder på att han under den första tiden efter det att Raoul Wallenberg tagits om hand av ryssarna lade ner stor energi på att få den svenska regeringen att handla. I mysteriets startpunkt är det knappast Söderbloms åtgärder som framstår som svåra att försvara. Bristen på ansvarstagande hittar man i stället hos hans överordnade i Stockholm.

Den 16 januari hade Söderblom fått en officiell not från sovjetiske vice utrikesministern Dekanosov om att Raoul Wallenberg påträffats i Buda-

pest sig oförstående till hans förslag. Den 14 februari redogör han utförligare för vad han tänkt sig:

"Min tanke --- var att Wallenberg får anvisning att träda i förbindelse med den nya ungerska regeringen, vilken självfallet av oss (understruket av UD) betraktas som landets enda lagliga, i egen-skap av officiell representant. Samma bör givetvis också gälla övriga beskicknings-medlemmar som anträffas i Budapest. Något meddelande av denna art har synts mig desto mer lämpligt, som Wallenberg ej torde fått minsta livstecken hemifrån.

Söderblom."

AV DE FÖLJANDE dokumenten kan man ana sig till varför Söderbloms förslag avfärdades. En orsak var, framgår det, de UD-ansvarigas syn på diplomatisk status. Från deras utgångspunkt fanns det en enda person som skulle kunna sätta sig i förbindelse med den nya, Sovjetstödda, regimen i Ungern: Budapestministern Ivan Danielsson. Men med honom hade UD ingen kontakt sedan ryssarna tagit över Budapest.

Utrikesminister Günther avgjorde saken vid en föredragning. Inget försök skulle göras att den officiella vägen via Sovjet ge Wallenberg instruktioner om hans fortsatta roll som svensk diplomat.

"Föredraget för Exc (Utrikesminister Günther) som närmast är benägen för instruktion att Wallenberg ska hemresa därest han/jej anser svenska intressen kräva att han kvarstannar och tar kontakt med Debreceenregeringen. Med hänsyn till ovissheten om Danielssons öde borde ingen instruktion nu utgå. Något erkännande av Debreceenregeringen borde ej nu göras."

Slutligen skickas den 17 februari ett besked till Söderblom:

"Om ni kan få förbindelse

rr Wallenberg

ett moraliskt brott, menar Raoul Wallenbergs halvbror Guy von Dardel.

ans för-
redogör
vad han

var att
sning att
med den
ngen, vil-
s (under-
ktas som
, i egen-
esentant.
is också
icknings-
träffas i
ddelande
ynts mig
som Wall-
tt minsta

kumenten
vill varför
avfärda-
framgår
gas syn på
Från de-
fanns det
om skulle
förbindelse
rjetsstödda.
Budapest-
anielsson.
hade UD
nryssarna
t.

Günther
d en före-
rsök skulle
iella vägen
enberg ins-
ns fortsatta
plommat.

Exc (Utri-
ther) som
gen för
enberg ska
an/ ej anser
n kräva att
och tar kon-
enregering-
till oviss-
slissons öde
truktion nu
ännande av
gen borde ej

kas den 17
ed till Söder-

förbindelse

FOTO: BERTIL NORBERG

Utrikesminister Christian Günther som ignorerade Sovjets inviter i fallet Raoul Wallenberg.

holms horisont. Och framför allt: fastän ingen utomstående visste det var Raoul Wallenberg från 6/2 redan inspärrad i det beryktade Lubjankafängelset i Moskva. Hade en tydligare reaktion från den svenska regeringen under dessa första veckor kunnat påverka hans öde?

SANNOLIKT SKULLE en omedelbar begäran från UD i Stockholm - till exempel att Raoul Wallenberg skulle skickas till Moskva för vidare befordran till Stockholm - då ännu lett till resultat. Om Sveriges offi-

Debrecen och rapporterade också att han förmedlat samma information till Sovjets utrikesministerium. I själva verket grundades denna uppgift på en intervju som den ungerska Kossuthradion gjorde med Svenska röda korsets representant i Ungern, Valdemar Langlet, där denne påstår att "alla tecken tyder på att Wallenberg mördats av Gestapoagenter".

I ett av de mest ödesdigra dokumenten anger Söderblom i sju punkter vad han fått höra av anställda på Budapestlegationen som passe-

...post 1971 och tagits utrikes-
 ryskt beskydd. Den 17 januari
 för han beskedet vidare till
 Sveriges utrikesdeparte-
 ment. Söderblom rekomen-
 derar att uppgiften tills vi-
 dare ska hållas hemlig. Detta
 passade UD utmärkt. Först
 14/11 1946 nämndes saken i
 svenska tidningar, såvitt jag
 har kunnat finna.

På UD-dokument av detta
 slag noteras de personer som
 delgivits uppgifterna och de-
 ras eventuella kommentarer.
 På Söderbloms rapport finns
 inga kommentarer anteckna-
 de. UD kunde ha behandlat
 noten från Dekanosov som en
 inuit till kommunikation i
 frågan. Men det gjorde man
 inte - man ignorerade det.
 Och det framgår av de följande
 dokumenten att Söder-
 blom reagerar mot just detta.
 Två veckor efter sin första
 not skickar han en ny rapport
 direkt till utrikesminister
 Günther. Inte heller detta
 dokument bär några anteck-
 ningar om åtgärder.

Söderblom insisterar och
 sänder 8/2 ett chiffrtelegram
 där hans upprördhet över
 passiviteten lyser genom di-
 plomatspråket:

"Ifrågasätter huruvida icke
 Wallenberg i Budapest - - -
 som är anmäld som legations-
 sekreterare, genom min och
 NKID:s (Sovjets utrikesmi-
 nisteriums) förmedling borde
 få instruktioner om sin sta-
 tus.

Söderblom."

Under följande dagar upp-
 trappas notväxlingen kring
 Wallenbergs öde mellan Mos-
 kvaministern och svenska
 UD. Tjänstemännen ställer

...Wallenberg
 för vårt tack, hälsningar från
 familjen och besked att in-
 struktioner lämnas när Da-

Inget försök skulle göras att den officiella vägen via Sovjet ge Wallenberg instruktioner om hans fortsatta roll som svensk diplomat.

nielsson påträffats."

UD avvisar alltså med några
 till intet förpliktande tack-
 samhetsfraser varje förslag
 att Raoul Wallenberg som an-
 ställd diplomat skulle bemyndi-
 gas att representera Sveriges
 intressen i en exceptionell
 situation där man helt
 saknar kontakt med Buda-
 pestlegationens övriga perso-
 nal. Utrikesministern intar i
 stället den byråkratiska
 ståndpunkten att Raoul Wal-
 lenberg ska rapportera till
 sin nominelle chef, minister
 Danielsson, trots att ingen
 vid denna tidpunkt vet var
 Danielsson uppehåller sig.
 Resultatet blir att UD över
 huvud taget inte reagerar på
 Sovjets meddelande att Wal-
 lenberg tagits om hand.

Min tolkning kan natur-
 ligtvis framstå som efterklok-
 het. Läget i Ungern var svårt
 att genomskåda från Stock-

...hårt på att Wallenberg var
 diplomat med de krav på spe-
 ciell behandling som detta
 innebär, skulle Sovjet ha
 tvingats visa större hänsyn.
 Men just synen på hans status
 förefaller vara den springan-
 de punkten i svenska UD:s
 misskötsel av frågan. I grun-
 den var inte Raoul Wallen-
 berg erkänd som fullvärdig
 svensk diplomat. Och vad
 värre var: man lät ryssarna
 veta om detta.

Att detta var en etablerad
 syn framgick när svenska le-
 gationen i Budapest 1946 fick
 krav på ersättning från en
 person som Wallenberg hade
 anlitat som medhjälpare i
 räddningen av judar, Bela
 Szabo. Legationschefen vände
 sig till Gösta Engzell, an-
 svarig för UD:s rättsliga av-
 delning, med förfrågan om
 hur han skulle ställa sig. Eng-
 zells svar belyser den officiella
 hållningen. Svenska UD:s
 ledning definierade Raoul
 Wallenbergs uppdrag som en
 näst intill privat aktivitet:

"Du bör särskilt framhålla
 för Szabo att Wallenbergs ak-
 tion inte företogs på uppdrag
 av svenska staten, varför den
 inte kan hållas ansvarig
 för fullgörande av det av ho-
 nom i Ungern träffade av-
 talet."

I MARS 1945 etablerades en
 tolkning av försvinnandet
 som öppnade vägen för fort-
 satta dimridåer från rysk si-
 da. Söderblom underrättade
 UD i Stockholm om uppgifter
 från Bukarestbeskickningen
 att Wallenberg försvunnit på
 väg till den ungerska staden

Stockholm. Endast de två sista
 punkterna är här av be-
 tydelse:

"Sex. Wallenberg, som var
 dödsdömd av pilkorsarna och
 tyskarna, smög på eget initia-
 tiv över till ryssarna. Så snart
 han anträffades fick jag offici-
 ell underrättelse. Därefter sy-
 nes Wallenberg ha avrest med
 bil till Debrecen och befaras
 ha omkommit under resan.

Olika teorier finnas: bil-
 olycka (mycket sannolikt),
 rånmord, bakhåll av pilkors-
 sarna etc. Jag fruktar att klar-
 het aldrig vinnes.

Sju. Det är angeläget att
 Anger (dåvarande legations-
 sekreterare, nu pensionerade
 ambassadören Per Anger)
 skyndsamt författar en minu-
 tiös rapport och föredrager
 händelseförloppet för utri-
 kesministern.
 Söderblom."

PER ANGER SKREV efter hem-
 komsten två rapporter, en, på
 egen hand, om ett anfall av
 pilkorsare på legationen, och
 en allmän med beskicknings-
 chefen Danielsson som med-
 författare. I den senare ges en
 översikt över legationens hu-
 manitära verksamhet. Där
 anges att 15 000 judar rädda-
 des, men utan att Wallenberg
 nämns.

När Budapestsvenskarna
 kommit hem ändras rollerna
 mellan UD och Staffan Söder-
 blom. Nu är UD plötsligt på-
 drivande och Söderblom på-
 fallande passiv. Först 25/4
 1945, sedan Stockholm skärpt
 tonen och givit Söderblom
 "definitiv instruktion", kan
 denne meddela att han på-
 mint om saken hos vice utri-
 kesminister Dekanosov. Det
 har då gått 78 dagar sedan
 Raoul Wallenberg i hemlighet
 sattes i Lubjankafängelset.
 Och denna första hänvändel-
 se krävde inte att han skulle
 sändas hem - det hade tyd-
 ligen varit för mycket begärt
 - utan att man skulle under-
 söka hans öde.

Söderbloms fortsatta hand-
 läggning är svår att försvara.
 I april 1945 tillbakavisade han
 ett erbjudande från ameri-
 kanska utrikesdepartemen-
 tet om bistånd i försöken att
 få Sovjet att ge upplysningar
 om Wallenbergs öde. Söder-
 bloms argument var att han
 litade på att "sovjetiska ve-
 derbörande" gjorde vad de
 kunde i frågan, och att en
 amerikansk framställan till
 Sovjet inte var önskvärd. När
 Söderblom i efterhand rap-
 porterade om saken till UD
 gav han en delvis missvisan-
 de beskrivning av det ameri-
 kanska erbjudandet. Och i
 juni 1946 då han förflyttades
 från Moskva hade han ett
 ödesdigert möte med Stalin
 som bidrog till att Sovjet kun-

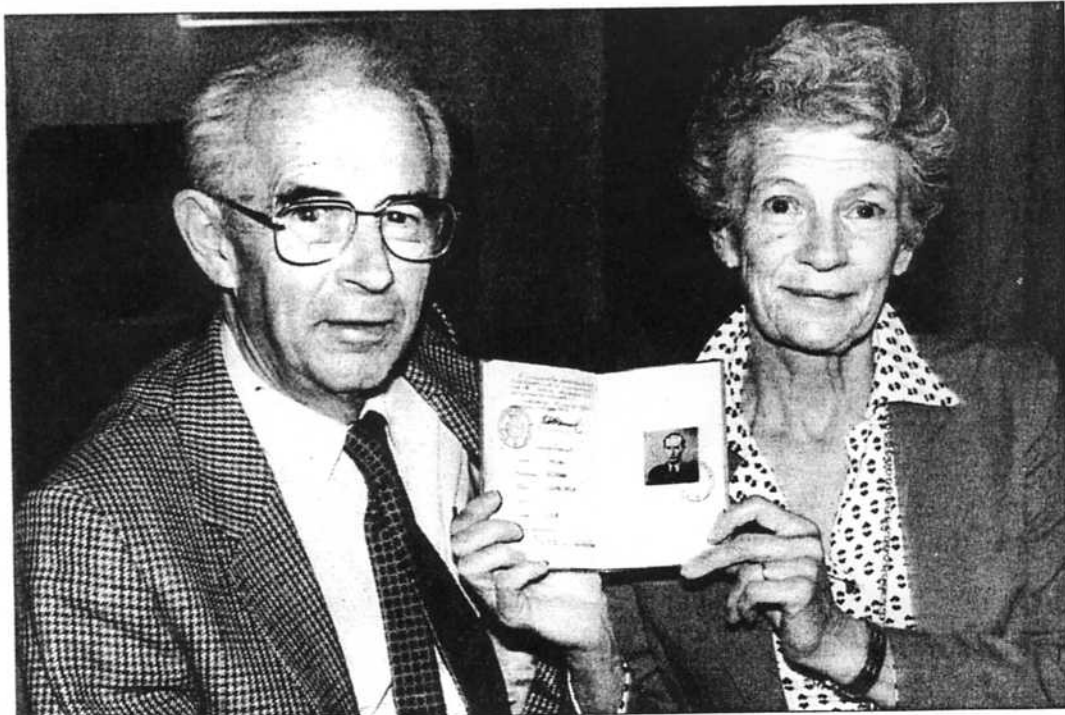

FOTO: PRESSENS BILD

Guy von Dardel (haivbror till Raoul Wallenberg) och Nina Lagergren (halvsyster). Här ses de med
 Raoul Wallenbergs just återlämnade pass, 1989.

Minister S
 en början
 handla i fa

de lägga
 framförd
 om Wall
 de till St
 inställni
 blev den
 för Sovj
 svar.

Söderb
 tragiskt.
 nervsam
 1946 till
 poster o
 disponib
 kiska s
 grund i
 mellan
 och han
 fostran
 ärkebisk
 blom -
 Men det
 ra hans
 senare
 ning til
 öde.

MEN DE
 seln ka
 på Söd
 ningarn
 framgån
 Wallenb
 sällan r
 teraren
 tern. D
 tjänster
 gifter ty
 föredra
 malt bo
 svinnar
 konflik
 tilldrag
 tjänster
 ta vet v
 eller m
 tjänster
 gänglig
 Rikso

från
att in-
är Da-

ulle

via

m
oll

ed någ-
le tack-
förslag
som an-
bemy-
Sveri-
ception-
an helt
Buda-
perso-
intar i
ratiska
ul Wal-
era till
minister
ingen
vet var
er sig.
D över
erar på
att Wal-
d.
natur-
terklok-
ar svårt
Stock-

hårt på att Wallenberg var diplomat med de krav på speciell behandling som detta innebär, skulle Sovjet ha tvingats visa större hänsyn. Men just synen på hans status förefaller vara den springande punkten i svenska UD:s misskötsel av frågan. I grunden var inte Raoul Wallenberg erkänd som fullvärdig svensk diplomat. Och vad värre var: man lät ryssarna veta om detta.

Att detta var en etablerad syn framgick när svenska legationen i Budapest 1946 fick krav på ersättning från en person som Wallenberg hade anlitat som medhjälpare i räddningen av judar, Bela Szabo. Legationschefen vände sig till Gösta Engzell, ansvarig för UD:s rättsliga avdelning, med förfrågan om hur han skulle ställa sig. Engzells svar belyser den officiella hållningen. Svenska UD:s ledning definierade Raoul Wallenbergs uppdrag som en näst intill privat aktivitet:

"Du bör särskilt framhålla för Szabo att Wallenbergs aktion inte företogs på uppdrag av svenska staten, varför denna inte kan hållas ansvarig för fullgörande av det av honom i Ungern träffade avtalet."

I MARS 1945 etablerades en tolkning av försvinnandet som öppnade vägen för fortsatta dimridåer från rysk sida. Söderblom underrättade UD i Stockholm om uppgifter från Bukarestbeskickningen att Wallenberg försvunnit på väg till den ungerska staden

Stockholm. Endast de två sista punkterna är här av betydelse:

"Sex. Wallenberg, som var dödsdömd av pilkorsarna och tyskarna, smög på eget initiativ över till ryssarna. Så snart han anträffades fick jag officiell underrättelse. Därefter synes Wallenberg ha avrest med bil till Debrecen och befaras ha omkommit under resan.

Olika teorier finnas: bilolycka (mycket sannolikt), rån/mord, bakhåll av pilkorsare etc. Jag fruktar att klarhet aldrig vinnes.

Sju. Det är angeläget att Anger (dåvarande legationssekreterare, nu pensionerad ambassadören Per Anger) skyndsamt författar en minutiös rapport och föredrager händelseförloppet för utrikesministern.

Söderblom."

PER ANGER SKREV efter hemkomsten två rapporter, en, på egen hand, om ett anfall av pilkorsare på legationen, och en allmän med beskickningschefen Danielsson som medförfattare. I den senare ges en översikt över legationens humanitära verksamhet. Där anges att 15 000 judar räddades, men utan att Wallenberg nämns.

När Budapestsvenskarna kommit hem ändras rollerna mellan UD och Staffan Söderblom. Nu är UD plötsligt pådrivande och Söderblom påfallande passiv. Först 25/4 1945, sedan Stockholm skärpt tonen och givit Söderblom "definitiv instruktion", kan denne meddela att han påmint om saken hos vice utrikesminister Dekanosov. Det har då gått 78 dagar sedan Raoul Wallenberg i hemlighet sattes i Lubjankafängelset. Och denna första hänvändelse krävde inte att han skulle sändas hem - det hade tydligen varit för mycket begärt - utan att man skulle undersöka hans öde.

Söderbloms fortsatta handläggning är svår att försvara. I april 1945 tillbakavisade han ett erbjudande från amerikanska utrikesdepartementet om bistånd i försöken att få Sovjet att ge upplysningar om Wallenbergs öde. Söderbloms argument var att han litade på att "sovjetiska vederbörande" gjorde vad de kunde i frågan, och att en amerikansk framställan till Sovjet inte var önskvärd. När Söderblom i efterhand rapporterade om saken till UD gav han en delvis missvisande beskrivning av det amerikanska erbjudandet. Och i juni 1946 då han förflyttades från Moskva hade han ett ödesdigert möte med Stalin som bidrog till att Sovjet kun-

©BILDEN, ILLUSTRATIONBYRÅ

Minister Staffan Söderblom, Sveriges ombud i Moskva, lägger till en början ner stor energi på att få den svenska regeringen att handla i fallet Raoul Wallenberg.

de lägga locket på. Söderblom framförde Langlets uppgifter om Wallenbergs försvinnande till Stalin som den svenska inställningen. I augusti 1947 blev denna tolkning grunden för Sovjets första officiella svar.

Söderbloms fortsatta öde är tragiskt. Han rakade ut för ett nervsammanbrott, flyttades 1946 till mindre krävande poster och försattes 1954 i disponibilitet. Om dessa psykiska svårigheter hade sin grund i motsatsförhållandet mellan kraven i hans yrke och hans starkt etiska uppfostran - han var son till ärkebiskop Nathan Söderblom - kan inte fastställas. Men det skulle kunna förklara hans från början positiva, senare rent negativa inställning till Raoul Wallenbergs öde.

MEN DEN FORTSATTa misskötseln kan inte enbart skyllas på Söderblom. Av anteckningarna på dokumenten framgår att beslut i Raoul Wallenberg-ärendet mycket sällan nådde kabinetssekreteraren eller utrikesministern. De har handlagts på tjänstemannanivå. Inga uppgifter tyder på att de skulle ha föredragits i regeringen. Normalt borde en diplomats försvinnande i en storpolitisk konfliktsituation också ha tilldragit sig underrättelse-tjänsternas intresse. Om detta vet vi intet. Varken Säpos eller militära underrättelse-tjänsters arkiv har varit tillgängliga för forskning.

Riksdagen har beslutat om

en ny lag, den så kallade Lex Segerstedt, som gör det möjligt för regeringen att häva hemligstämpeln i speciella fall. Regeringen har redan, på min hemställan, beslutat att så ska ske för UD:s Säpos och vissa andra svenska arkiv när det gäller dokument av betydelse för Raoul Wallenberg-fallet. Men det finns skäl att vidga frisläppandet. Vi måste få större klarhet i ansvarsfördelningen inom UD och andra svenska institutioner under de första, avgörande veckorna.

Det skulle vara av stort intresse att veta vilka sovjetiska myndigheter som hade kontakter med Budapestlegationens medlemmar, främst Danielsson och Per Anger före och under transporten till Moskva och vilka frågor som ställdes till dem.

Från rysk sida har framhållits att ekonomiska intressen kan ha legat bakom ryktesspridningen om Raoul Wallenberg och påverkat hans öde. Är detta en linje som bör följas upp?

När jag åter läser dessa mer än 50 år gamla dokument kan jag inte undgå intrycket att främst utrikesdepartementet dolt sanningen om Raoul Wallenberg på ett närmast brottsligt sätt. Brottet är visserligen preskriberat vid det här laget, och nästan alla aktörer är avlidna. Men det betyder inte att sanningen om vad som hände den gången är likgiltig. En gång kommer den fram trots alla hinder.

Guy von Dardel

FOTO: PRESSENS BILD

agergren (halvsyster). Här ses de med